

LOCUS AMOENUS КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКЕ И ХЕРМЕНЕУТИЧКЕ МИСЛИ

Небојша Лазић, *Време и ѝросѿор у „Злајном руњу”* Борислава Пекића, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд 2016

Ако је истинита мисао да свака књига рачуна на иманентну и у тренутку њеног писања имагинарну пројекцију свог идеалног читаоца, да литерарно дело стрпљиво чека тумача кадрога да препозна, осети, разуме и у интерпретативну мрежу сложи све значењске стратуме датог текстуалног ткива, онда је сасвим очекивано запитати се, под немалом сенком сумње и бојазни, да ли је такав подухват апсолутног погледа, сагледавања Пекићевог *Злајног руња* у његовом захтевном али надасве подстицајном и раскошном тоталитету, уопште могућ. Композицијска и сижејна комплексност овог седмотомног романа, диверзитет идејних и тематско-мотивских чинилаца, као и плуралитет потенцијалних семантичких путања, разлози су због којих проучавања Пекићевог *magnum opus*-а, природно и сасвим оправдано, не смерају сагледавању *in toto*, него се оријентишу ка чврсто омеђеним, парцијалним истраживањима специфичних, за одређеног тумача најпрегнантнијих аспеката дела; тек свеукупност таквих појединачних истраживачких прегнућа разара облаке поменуте сумње и чини пројекат целокупног увида остваривим.

Имајући то на уму, Небојша Лазић у рецентној студији *Време и ѝросѿор у „Злајном руњу”* Борислава Пекића под свој истраживачки окулар смешта насловом књиге већ апострофиране одреднице времена и простора, настојећи да ове категорије именује и сагледава онако како се оне реализују у структури самог књижевног дела, а не у границама реалног света (отуда употреба појмова *изградња времена и обликовање ѝросѿора*). Суочивши се са тек спорадичним теоријским промишљањима ова два појма (чије крајње одређење измиче и дисциплинама које се њима изричито баве), а нарочито са „епистемолошком немоћи теорије” пред ентитетом простора о којем се, у односу на појам времена, несразмерно мање писало, Лазић у првом поглављу своје студије оцртава еволутивну линију концепта времена и простора у природним и духовним наукама: од Аристотела, који је предложио модел времена схваћеног као континуум (што је потом применио и на простор), преко Св. Августина, који је разумевао ефекат времена на људе и спољашњи свет, али не и његову природу, и Блеза Паскала, чији страх од бесконачних простора антиципира егзистенцијалистичку језу, па све до Ајнштајнове закривљености поља у временско-просторном континууму и двадесетовековног Фукоовог наглашавања преимућства простора (текст „Места”) као категорије која пресудније утиче на човеков несигуран положај у свету. Ова развојна нит прожета је и ауторовим опсервацијама о начинима мерења времена током

историје људске цивилизације, али и његовом тежњом ка успостављању разноликих интертекстуалних релација. У том богатству Лазићевих примера интертекстуалности, напоредно посматрање *Злаиноџ руна* и Прустовог романа *У шрабању за ишчезлим временом* нарочито се истиче дубином и свежином увида – аутор запажа да је идеја оба романа идентична: „Дати смисао не времену које је протекло, изгубљено или ишчезло, већ животу који је остао заробљен у њему.” Испитивање веза грчке трагедије, античког света начелно, и Пекићеве фантазмагорије, резултовало је ауторовим подједнако упечатљивим и далекосежним закључцима: премда као заједнички именилац Пекићевог романа и грчке трагедије истиче урођеност у мит, Лазић ипак наглашава да *Злаино руно* својом сложеном надградњом надилази митску основу прерастајући у оно што је Петер Слотердијк, пишући о Ничеовом стваралаштву, означио термином *кенишаурска књижевност*.

У наредном поглављу, у којем се истраживачки визир усмерава ка изградњи времена у *Злаином руно*, Лазић запажа да је, уместо каузалне теорије о времену по којој узрок претходи последици, у роману о судбини цинцарске породице Њаго/Његован на снази не хронолошки модел казивања него синхронијски принцип, познат из домена десосировске лингвистике, захваљујући којем Пекић брзо и, што је значајно, уверљиво прелази из садашњости у ближу и даљу прошлост. Оваквом изградњом времена потврђује се не само идеја о симултаном постојању прошлости, садашњости и будућности него и Пекићев стваралачки *сгедо* да је трагање увек окренуто ка будућности, да прошлост, чак и она најудаљенија, митска, пружа одговоре на питања из садашњости истовремено обликујући будућност. Лајтмотив као поетички чинилац, особито симултано постојање времена и простора у њему, поседује изузетну важност у погледу повлашћене теме студије. Лазић тако промишља о лајтмотиву породичног духа, шминкања, али и ватре која одређује не само смер породичног похода према западу него представља и најважнији елемент обреда Елеусинских мистерија – Ноемис, кентаурски предак геноса Његован, прошаваши кроз пламен, извео је породицу из митских дубина (утопије и њеног пандана ухроније) на површину историје, да би се, коначно, смрћу газде Симеона, последњег Његована, и његовим одласком у ватру тај давно започети циклус затворио. Пажњу у оквиру сагледавања изградње времена у Пекићевом роману Лазић посвећује историјском и, у нешто краћем обиму, идеолошком времену, тј. питању постојања човека у историји и, обратно, историје у човеку. У првом случају, поред тога што се залаже за адекватније жанровско одређење *Злаиноџ руна*, па уместо појма историографске прозе предлаже одредницу *мешахроника*, аутор поводом питања могућности утицаја појединца на револуционарне промене у историји запажа да је Пекић, „чији песимизам није спекулативне, него искуствене природе”, сматрао да историја тече

предестинираним смером и да у њој често као главни злокобни акцелератор делују ирационални, индивидуални и колективни, пориви. Дефинишући, у другом случају, идеологију као „време ухваћено у мрежу идеја”, Лазих под идеолошким набојем *Злаиноџ руна* не подразумева пишево опредељивање за неку од тада актуелних идеолошких фракција нити постојање било каквих пропагандних аспирација, него, пре свега, Пекићево истраживање дубинских узрока појавног света и његових филозофских, етичких, естетичких, особито антрополошких основа.

Треће поглавље књиге, посвећено обликовању простора у *Злаином руну*, поред проницљиво уочених и акрибично предочених увида о улози простора у далекоисточним земљама Кине и Јапана, те о микропросторима у књижевности Милоша Црњанског насупрот којих стоје Пекићеви макропростори, литерарне „слике великих покрета разних народа”, потом, поред осврта на Кантово, Хајдегерово, Лотманово виђење простора, као и начина на који је он конституисан у биолошким наукама, Лазих, у покушају да осветли механизам обликовања простора у *Злаином руну*, посеже за теоријом феноменолошког пресликавања Михаила Петровића Аласа. Аплицирајући њене основне постулате на књижевно поље, аутор прониче у начин одвијања литерарног просторног пресликавања: „... писац посматра просторне односе и, поступком инверзне перспективе, обликује естетски предмет у свести који је саобразан посматраном. Интелектуална енергија у овој фази је у потенцијалном стању и просторна је и статична; у процесу писања она се претвара у кинетичку која је временита и динамична (...) читалац започиње обрнути процес од онога који је извео писац, зато се одмах у току ишчитавања текста почиње ослобађати кинетичка интелектуална енергија заробљена у току самог писања. На крају се (...) у читаочевој свести почиње формирати онај иницијални естетски предмет који је настао у пишевој свести.”

Митско време и митски простор, којима се бави четврто поглавље студије, поседују нарочите карактеристике: аутор наглашава да они не садрже темпорално-спацијалне релације, односно да у стварности мита не може бити речи о хронотопу на начин на који је о њему писао Бахтин; реч је пре о ахронотопу као пресеку ухроније (невремена) и утопије (неместа): „Савршена вечност је, дакле, могућа једино уколико нема нити времена нити простора пошто су они мера пролазности и пропадљивости.” Аутор упућује на садржај и ток Елеусинских мистерија нудећи тумачење романа као обреда прелаза (*rite of passage*) на оргијастичну страну древних мистерија и њихову везу са масонима поменутих у Пекићевом роману. Поред феномена двоструке иницијације (Ноемис: из мита у историју, Газда Симеон: из историје у мит; Арион тежи да постане човек, Симеони теже повратку у форму коња), и фигуре круга који асоцира цикличност, а у књижевнотеоријској равни и прстенасту композицију, појму симетрије припада релевантно место у Пекићевој романескној

конструкцији, па тиме и у Лазићевој студији. Древно начело естетике – симетричност – спроведено је не само посредством јунака Ноемиса, дуалног медијума који повезује мит и историју, него и кроз идеју да се „аргонаутика” породичног клана одвија од Истока према Западу, супротно архетипском шаблону, како би се тим различитим смеровима обистинила симетрија спрам вертикалне осе Земље.

Просторно-временски аспект стилских фигура које се у *Злајном руну* манифестују у макроструктурном смислу (алегорија, симбол, иронија, парабаза), с једне, и профетски тон *Злајног руна*, запитаност над судбином човека као врсте (Нови Вавилон или Нови Јерусалим?), с друге стране, питања су која активирају последња два поглавља књиге. Иако се спорадично запажа дисперзивност у излагању, нагли прелази с једног теоријског концепта на други, Лазићева књига обилује теоријским и књижевним асоцијацијама (Дерида, Башлар, Де Ман, Лиотар, Лотман, Вико, Кристал, Фокнер, Пруст, Андрић), једнако као и честим екскурсивама поводом других дисциплина и књижевних дела, сведочећи тако о ерудицији и блиставом интерпретативном дару свог аутора; отуда јој се, крајње утемељено, може приписати квалитет *locus-a topoenuis-a* књижевнотеоријске и херменеутичке мисли.

Виолеџа МИТРОВИЋ

НЕВИДЉИВЕ ВЕЗЕ ИЗМЕЂУ АМЕРИЧКЕ И СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Горан Радоњић, *Фикција, мејџафикција, нефикција*, Службени гласник, Београд 2016

Храбан Мавар у десетом веку писао је да уметности имају непроменљива правила која, категоричан је, нису створили људи, него су их открили они најбистрији представници рода. Дакле, уметници, ипак, знају нешто више од осталих док откривају „непроменљива правила” у променљивој стварности. Бодлер је то ишчитавао из двоструке човекове природе, материјалне која је променљива и духовне која је вечна. Истражујући везе између српске и америчке књижевности шездесетих и седамдесетих година XX века, са акцентом на роману, Горан Радоњић је компаративном студијом *Фикција, мејџафикција, нефикција* открио везе које показују повезаност на једном вишем духовном нивоу између две књижевности – повезаност до које је дошло када су аутентични ствараоци реаговали на, ипак, сличне друштвене околности.